

НАСТАВНО–НАУЧНОМ ВЕЋУ
Филозофског факултета Универзитета у Београду
Чика Љубина 18 – 20, Београд

На редовној седници одржаној 23. 02. 2023. године Наставно–научно веће Филозофског факултета изабрало је Комисију у саставу проф. др Ненад Тасић, Одељење за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, проф. др Бобан Трипковић, Одељење за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, и др Александар Булатовић, научни саветник Археолошког института у Београду, за оцену докторске дисертације *Settlement Patterns during the Late Eneolithic and the Early Bronze Age in the Central Balkans (Обрасци насељавања у позном енеолиту и раном бронзаном добу на територији Централног Балкана)*, кандидата за доктора наука Огњена Младеновића. Након прегледане дисертације Комисија подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Огњен Младеновић рођен је 25. 09. 1989. у Београду. Основне студије на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду завршио је 2016., одбравивши доплумски рад на тему Методологија изотопских анализа калаја и њихова примена у археологији. Наставак студија на истом одељењу и примену стечених знања у проучавању млађе праисторије реализовао је кроз мастер студије, које је успешно завршио 2017. одбраном мастер рада Порекло и дистрибуција калаја на територији Србије у периоду позног бронзаног доба и прелазног периода. Исте године постао је студент докторских студија археологије и до сада је са успехом извршавао све предвиђене обавезе, укључујући и предлог своје докторске теме. Од 2019. запослен је на Археолошком институту у Београду, најпре као истраживач-приправник, а затим и као истраживач-сарадник.

Теренско искуство Огњен Младеновић почео је да стиче још током основних студија, учествујући са својим професорима са Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду на ископавањима на Винчи и локалитетима Гладно Поље и Глоговац код Беле Паланке у склопу изградње аутопута Е80 (Коридор 10). Дугогодишњу сарадњу са Археолошким институтом, Београд, започиње 2014. као члан истраживачког тима локалитета Дубрава у Бољковцима код Љига и Горњо Поље у Црноклишту код Пирота. У годинама које следе био је ангажован и на истраживачким пројектима Народног музеја, Београд, Балканолошког института САНУ, Завода за заштиту споменика културе у Панчеву, Завичајног музеја у Параћину. Богато теренско искуство Младеновић је употпунио захваљујући интересовању за проучавање археолошког материјала, а стекао је и искуство у музеолошким активностима. Важно је нагласити да је Огњен Младеновић истраживач на више домаћих и међународних научних пројеката, од којих издвајамо THE FLOW: Interactions-Transmission-Transformation: Long-distance connections in Copper and Bronze Age of the Central Balkans, финансиран од стране Фонда за науку Републике Србије.

Резултати Младеновићевог досадашњег рада показују интересовања за примену

различитих методолошких приступа у проучавању праисторије, са посебним акцентом на утицајима природних фактора на живот у млађој праисторији, што се види кроз радове Mladenović, O. 2017. *Some remarks on tin ore deposits in the Balkans. Етно-културолошки зборник XXI: 11-20.* и Horejs, B., Bulatović, A., Milić, B., i Mladenović, O. 2019. *Austrijsko-srpski projekat Praistorijski pejzaži u regionu Puste reke (Leskovac) – istraživanja 2017- godine, u: Arheologija u Srbiji – projekti Arheološkog instituta u 2017. godini, ur. I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović, 169-172,* као и Filipović, V. i Mladenović, O. 2019. *Prirodne karakteristike severnog Stiga i njegov strateški značaj u praistoriji i ranoj istoriji/Natural Characteristis of the Northern Stig Area and its Strategic Importance During the Prehistory and Early History, u: Viminacijum u Praistoriji/The Prehistory of Viminacium, ur. A. Kapuran, A. Bulatović, S. Golubović, V. Filipović, 11-24, Beograd: Arheološki institut.*

Младеновићева посвећеност археолошким ископавањима и публикавању резултата тих активности испољена је кроз низ радова публикованих коауторски, од којих се може издвојити Filipović, V., Vučković, V. i Mladenović, O. 2019. *Archaeological site of Bolnica and its importance for the prehistory of Central Morava Region. Страница LXIX: 113-138.* Снажна посвећеност и успешност у проучавању археолошког материјала као основе за познавање млађе праисторије препознају се у радовима, од којих издвајамо радове са значајним индексом цитираности: Filipović, V. i Mladenović, O. 2017. *Prilog proučavanju članaka astragalnih pojaseva sa teritorije centralne i jugoistočne Evrope. Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu 34: 143-183.* и Mladenović, O. 2019. *A New Find of Bronze Hinged Fibula from the Vicinity of Svrljig, in: Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday, eds. V. Filipović, A. Bulatović, A. Kapuran, 355-366, Belgrade: Institute of Archaeology,* као и Mladenović, O., Jovičić, M. i Danković, I. 2019. *Naselje Skordiska na lokalitetima Rit i Nad klepečkom/Scordisci Settlement at the Sites of Rit and Nad Klepečkom, u: Viminacijum u Praistoriji/The Prehistory of Viminacium, ur. A. Kapuran, A. Bulatović, S. Golubović, V. Filipović, 177-222, Beograd: Arheološki institut.*

Дисертација *Settlement Patterns during the Late Eneolithic and the Early Bronze Age in the Central Balkans (Обрасци насељавања у позном енеолиту и раном бронзаном добу на територији Централног Балкана)* састоји се од 260 страница текста и 49 страница са библиографским подацима. Саставни део текста чини 185 илустративних прилога, означених као илустрације (figures) у форми фотографија, цртежа, мапа, графикона, табеларно организованих података (tables), и табли (plates) са ликовним приказима покретног археолошког материјала.

Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања дисертације Огњена Младеновића јесу остаци насеобинских активности из позног енеолита и раног бронзаног доба препознати у археолошком запису на територији централног Балкана, у контексту њиховог природног окружења, доступних ресурса, међусобних односа, и економских потенцијала и испољених економских афинитета и тенденција. У апсолутнохронолошком смислу, оквири рада обухватају последње векове IV миленијума п. н. е., почев од стабилизације Коцофени-Костолац комплекса након продора популација носилаца комплекса Чернавода III и колапса Бубањ-Салкуца-Криводол комплекса раног енеолита, затим период током ког се формира локална група Бубањ-Хум II, а потом и групе раног бронзаног доба (Бубањ-Хум III,

пелагонске/Арменохори) средином III миленијума пре наше ере. Развој група раног бронзаног доба може се пратити од средине III миленијума до првих векова II миленијума п. н. е., када започиње развој култура средњег бронзаног доба.

Истраживања су спроведена са циљем преиспитивања постојећег модела претпостављених социо-економских промена које су се одиграле током прелаза из бакарног у бронзано доба. Резултати такве анализе обезбедили су податке о доминантним стратегијама привређивања, експлоатације рудних ресурса и избора позиција за насељавање у сваком од истраживаних периода, као и о индикаторима и бар неким од узрока очекиваних социо-културних промена.

Основне хипотезе и истраживачка питања

Да би се кроз анализу образаца насељавања установиле економске и социо-културне промене које су се на територији Централног Балкана одиграле на преласку из позног енеолита у рано бронзано доба, и размотрили њихови потенцијални узроци, у дисертацији су постављене три хипотезе које су биле тестиране према истраживачим питањима која стоје у вези са сваком од хипотеза.

Хипотеза 1: Типови насеља, положај на коме се насеља подижу, њихова диспозиција и међусобни односи разликују се током позног енеолита и раног бронзаног доба.

Истраживачко питање 1: Каква је бројчана заступљеност и који су типови насеља карактеристични за касни енеолит и рано бронзано доба у свакој од истражених регија?

Истраживачко питање 2: Какви су међусобни односи насеља у сваком од истраживаних периода?

Хипотеза 2: Промене у положају и типовима насеља условљене су различитим економским афинитетима популација из позног енеолита и раног бронзаног доба.

Истраживачко питање 3: У којим се зонама слива налазе насеља из свих истраживаних периода?

Истраживачко питање 4: Какав је положај насеља у односу на минералне ресурсе?

Истраживачко питање 5: Како материјални остаци из насеља одражавају економске праксе становника?

Истраживачко питање 6: Какав је просторни однос између насеља и природних комуникације у свим истраживаним периодима?

Хипотеза 3: Карактеристични обрасци насељавања испољавају се на нивоу културних ареала/културних група у оквиру истог периода.

Истраживачко питање 7: Какви су обрасци насељавања културних група Коцофени-Костолац и Бубањ-Хум II?

Истраживачко питање 8: Какви су обрасци насељавања културних група Арменохори и Бубањ-Хум III?

Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Огњена Младеновића састоји се од дванаест поглавља неједнаког обима. Након кратког *Увода*, у другом поглављу изнети су теоријско-методолошки оквири рада у контексту истраживања бакарног и бронзаног доба. Посебна пажња посвећена је истраживањима и интерпретацијама социо-економских промена које су означиле прелазак из касног енеолита у рано бронзано доба, као што су теорија центра и периферије, и нарочито концепт „уског грла“ (bottleneck concept) као могући модел за настанак и ограничавање бронзано-допских ланаца за промет робе, неопходних за трговину на велике удаљености. Према Т. Ерлу, уска грла представљају тачке сужења у ланцима циркулације добара, ограничавајући приступ роби путем својине над ресурсима, технологијама или знањем, што резултира формирањем елита, раслојавањем друштва и извлачењем вишкова добара од стране елита у настајању. Знатан део другог поглавља посвећен је студијама образаца насељавања као мултидисциплинарном истраживању дистрибуције археолошких трагова прошлих људских активности на микро и макро-плану, нарочито анализама економског слива насеља.

У трећем поглављу *Циљеви и методологија* детаљно су изложени: 1) предмет истраживања; 2) циљеви истраживања, употпуњени трима хипотезама, из којих је потекло осам истраживачких питања; 3) методологија рада, чији су оквири постављени захваљујући постојећим студијама образаца насељавања централног Балкана, централне и југоисточне Европе. Ове студије поседују низ заједничких, али и засебних истраживачких корака који су, уз одређена ограничења, нашли примену и у хронолошким и територијалним оквирима дисертације. Ти кораци подразумевају реконструкцију различитих чинилаца образаца насељавања (дистрибуција локалитета, хронологија, однос насеља према ресурсима, анализе економског слива насеља) на основу резултата мултидисциплинарних истраживања.

Уводном делу дисертације припадају и поглавља 4 и 5, у којима се Младеновић бави: а) Централним Балканом (четврто поглавље *Централни Балкан*) кроз потпоглавља посвећена физичкој географији и регионалној подели (у раду је издвојено осам региона везаних за токове Велике и Јужне Мораве, североисточну Србију, ток Нишаве и Лесковачки басен, ток Вардара кроз Северну Македонију и Кумановску област), природним комуникационим рутама, минералним сировинама, палеоклиматским и климатским карактеристикама, педологији; б) постављањем културних и хронолошких оквира својих истраживања (пето поглавље *Културне групе позног енеолита и раног бронзаног доба*). Културне групе Костолац, Коцофени, комплекс Коцофени-Костолац, Бубањ-Хум II/хоризонт Бубањ-Хум II-Багачина-Пелинце I, Бубањ-Хум III/хоризонт Бубањ-Хум III-Пелинце II-III и Арменохори приказане су кроз аспекте историјата истраживања, територијалног опредељења, релативно- и апсолутнохронолошке позиције, основних одлика материјалне културе, насеља и архитектонских остатака, погребне праксе, економије. Регион источне Србије издвојен је због недовољно јасног културног опредељења налаза из раног бронзаног доба

У *Каталогу локалитета* (шесто поглавље) налазе се одреднице о свих 167

анализираних локалитета, организоване према дефинисаним регионима. Региони су неједнаке величине, а број истражених локалитета унутар региона веома варира: од свега 4 у региону 5 до 74 у региону 3. Свака одредница садржи податке о називу налазишта, локацији, географским координатама, надморској висини, величини самог локалитета, кратком историјату истраживања, хронологији, стратиграфији, карактеристичним налазима и релевантној литератури. Саставни део овог поглавља чине табле са покретним археолошким материјалом

Аналитички део рада чине поглавља 7 и 8 - *Топографија и просторни односи локалитета и Економски афинитети и потенцијали насеља*. У поглављу 7 износе се резултати регионалне и упоредне анализе топографије и просторне дистрибуције локалитета, као и анализе економског слива локалитета. Поглавље 8 доноси резултате регионалне анализе зоне економског слива, преглед резултата специјалистичких анализа и упоредне анализе економских афинитета и потенцијала локалитета.

Дискусији добијених резултата Младеновић се посветио у поглављима 9-11 насловљеним *Обрасци насељавања у позном енеолиту: фазе 1-2, Обрасци насељавања у раном бронзаном добу: фаза 3 и Дискусија*, у којој је посебна пажња посвећена трансформацији образаца насељавања на централном Балкану током позног енеолита и раног бронзаног доба и уоченим одступањима од постојећих наратива. У овим поглављима интегрисани су сви резултати регионалних истраживања, на основу чега су се стекли услови за анализе на макрорегионалном нивоу. Поређењем добијених резултата установљене су сличности и разлике у насеобинским и економским трендовима заједница из касног енеолита и раног бронзаног доба, а управо овакав избор методолошких процедура показао као користан за издвајање двеју фаза унутар периода касног енеолита, који је у почетку деловао као хомоген. Анализе образаца насељавања потврдиле су оправданост приступа према коме је кроз материјалну манифестацију именовану као Бубањ-Хум II препознат прелазни период од финалног неолита ка раном бронзаном добу.

Завршни део рада чине дванаесто поглавље *Закључак* и листа референте литературе. Најважнији закључци се односе на препознавање разлика у трендовима насељавања и стратегијама економских избора касноенеолитских и ранобронзано-допских популација, које у извесној мери одступају од постојећих интерпретација. Уочене разлике протумачене су као последица регионалних геоморфолошких одлика и традиција појединих праисторијских заједница.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација Огњена Младеновића први је рад који је источни део централнобалканске регије у касном енеолиту и раном бронзаном добу сагледао из комплексне и вишедимензионалне визуре образаца насељавања. Резултати добијени захваљујући мултидисциплинарном приступу дали су потврду и оснажили видљивост културних, економских и насеобинских промена током прелаза из бакарног у бронзано доба, и консолидовали знања о локалним карактеристикама и специфичностима културних феномена позног енеолита и раног бронзаног доба Централног Балкана. Један од најочљивих доприноса ове дисертације јесте чињеница да препознате разлике у трендовима насељавања и стратегијама економских избора проучаваних праисторијских популација у извесној мери одступају од постојећих интерпретација.

Закључак

Приликом израде докторске дисертације Огњен Младеновић узео је у разматрање сва релеванта научна сазнања о локалитетима и насељавању у позном енеолиту и раном бронзаном добу на источном делу територије Централног Балкана. Дисертација је урађена у свему према одобреној пријави, представља оригинално и самостално научно дело. Примењене методолошке процедуре, адекватан аналитички узорак и вешто интерпретирање резултата спроведених анализа довели су до значајних научних сазнања о теми која је била предмет докторске дисертације. На основу изложеног, велико нам је задовољство да Већу предложимо да кандидату Огњену Младеновићу одобри усмену одбрану докторске дисертације *Settlement Patterns during the Late Eneolithic and the Early Bronze Age in the Central Balkans (Обрасци насељавања у позном енеолиту и раном бронзаном добу на територији Централног Балкана)*.

У Београду, 28. 02. 2023.

КОМИСИЈА У САСТАВУ

проф. др Ненад Тасић
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

проф. др Бобан Трипковић
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

др Александар Булатовић
научни саветник
Археолошки институт, Београд